

Рецензия

от д.ф.н. Стоян Панайотов Буров, професор във Великотърновския университет
„Св. св. Кирил и Методий“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен ‘доктор’
в област на висше образование 2. Хуманитарни науки
професионално направление 2.1. Филология
докторска програма Български език (Морфология)

Автор: Милена Стоянова Видралска

Тема: „Пасивност, залог и причастия в съвременния български език“

Научен ръководител: доц. д-р Константин Иванов Куцаров

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № РЗЗ-1437/13.04.2017 г. на ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Пасивност, залог и причастия в съвременния български език“ за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висшето образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма Български език (Морфология). Автор на дисертационния труд е Милена Стоянова Видралска, докторантка в редовна форма на обучение към катедрата по български език с научен ръководител доц. д-р Константин Иванов Куцаров от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Представеният от Милена Стоянова Видралска комплект материали на хартиен носител е в съответствие с чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи: молба до ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд; автобиография в европейски формат; диплома за висше образование, степен ‘магистър’; заповед за зачисляване в докторантура; заповед за отчисляване от докторантура; протокол за издържани изпити от индивидуалния учебен план; протокол от катедрения съвет за готовността на кандидата за предварително обсъждане; протокол от предварителното обсъждане; автореферат; декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи; справка за спазване на специфичните изисквания на Филологическия факултет; списък на публикациите; дисертационен труд; списък на публикациите и копие на самите публикации по темата на дисертационния труд; и др.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Милена Стоянова Видралска, родена в 1988 г., е бакалавър по българска филология (2011) и магистър по актуална българистика (2012). Зачислена е в редовна докторантура със заповед № РЗЗ-748/22.02.2013 г. на ректора на ПУ, а е отчислена с право на защита със заповед № РЗЗ-1175/21.03.2016 г. За научен ръководител е определен доц. д-р Константин Иванов Куцаров. Дисертационният труд е обсъден на

заседание в катедрата по български език на 20.03.2017 г. (Протокол № 67), на което е взето решение за разкриване на процедура за придобиване на образователната и научна степен 'доктор' и е гласуван състав на научното жури. По време на докторантурата е водила и занятия по български език на студенти в ПУ, а от м. октомври 2016 г. е хонорирана преподавателка по български език на чужденци в ДЕСО на Медицинския университет – Пловдив. Ползва английски и руски език.

3. Актуалност на проблематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Темата за залога е една от най-изследваните и дискутирани теми както в българската, така и в чуждестранната лингвистика. Натрупано е огромно количество литература и въпреки това винаги има място за нов поглед върху тази интересна проблематика. Не стоят така нещата с въпроса за причастията на съвременния български език, които обикновено остават в периферията на научния интерес. Изключение в това отношение правят изследванията на научния ръководител на докторантката, който има издадена монография „Българското причастие“ (2012), вече получила висока оценка заради създадената и в общи линии успешно защитена в труда оригинална теория за българското причастие и за някои от морфологичните категории в съвременния български език. Трудът на К. Куцаров предизвика интерес и със своя дискуссионен и на много места провокативен характер. Актуалният характер на дисертационния труд се състои в това, че вниманието се съсредоточава не просто върху залога и залоговите отношения в българския език и не само върху причастната система, а върху залога на причастията, определен като ядро на функционално-семантичната категория залоговост в българския език. Основен предмет на изследването е формалното и семантичното съдържание на пасивността.

Авторката определя 7 задачи на труда, от които особено важно значение има задачата „да се изведат базисните концепции, които изразяват пряката зависимост между залога и причастията“, а също и задачата „да се изгради функционално-семантично поле на залоговостта, разделено на ядро и периферия, които да систематизират и онагледят с примери активното и пасивното значение“ (стр. 5).

4. Познаване на проблема

Авторката много добре познава хипотезата и идеите на своя научен ръководител по темата и стриктно ги следва в разработката на дисертационния труд. Тук продължава отстояването на възгледите за броя, същността и категориите на българските причастия, както и на възгледите за залоговите отношения в рамките на

така набелязаната причастна система и извън нея – в рамките на изречението. Направен е опит за интерпретация на много повече илюстративен материал в сравнение с материала в монографията на К. Куцаров. Придържането към теоретичната рамка на научния ръководител не означава, че авторката не познава останалата литература за залога и причастната система. Напротив, демонстрирано е критическо отношение към всички по-важни изследвания в тази област особено в българското езикознание.

5. Методика на изследването

Изследването стъпва върху теорията за функционално-семантичните полета на руския лингвист А. В. Бондарко, възприемат се някои от постулатите относно залога в трудовете на Иван Куцаров, но други се отхвърлят, а най-последователно, както вече се посочи, се споделят възгледите на научния ръководител в трите тематични области: причастия, залог, пасивност. Спазена е схемата, позната и от други подобни изследвания: залоговите отношения се разглеждат като функционално-семантична категория, в която има малко ядро (според авторката – морфологично) и широка периферия, включваща лексикални (дори предлози и местоимения) и синтактични средства.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Като цяло идеите в дисертационния труд имат дискуссионен характер, защото влизат в полемика с общоприетото относно залога както в българското, така и в чуждестранното езикознание. Поддържа се възгледът, че в същността си залогът е морфологична категория на четири причастия: сегашно и минало деятелно и сегашно и минало страдателно причастие. Всички останали залогови отношения и проявления, вкл. на глагола, са определени като периферия. В рамките на периферията основно място заема „конструкцията“ от спомагателен глагол + минало страдателно причастие, на която е отреден статус на „словосъчетание“ (стр. 87), синтактично средство за изразяване на пасивност. Според авторката „комплициран статус“ заради разнообразието от значения имат и се-формите на глагола. След дълъг и сравнително точен анализ на изследванията на други български лингвисти тя и по този въпрос изказва мнение, че това е „конструкция“, а не форма, и че отново тази „конструкция“ представлява синтактично средство за реализиране на пасивност на изреченско равнище.

Тезата на М. Видралска за морфологичния статус на залога на четирите причастия се разминава с направените от самата нея разсъждения особено ако се вземе предвид и мнението за визираните четири причастия не като глаголни форми, а като лексеми, обединени в самостоятелна част на речта. Според мене всички разсъждения и изводи водят до трактовката на залога на причастията не като морфологична, а като класификационна (или лексикално-граматична според терминологията на повечето пловдивски лингвисти) категория. В този смисъл значенията за активност и пасивност трябва да се разглеждат като постоянни техни значения, т.е. причастията не се менят по залог, защото не са залогови форми, а самостоятелни лексеми. Тезата за залога на причастията като морфологична категория, при това от ядрен характер, влиза в противоречие и с определението на залога като категория, дадено първоначално от К. Куцаров и поддържано в дисертационния труд.

Ако се признае класификационният характер на залога на причастията, би могло да се продължи с разглеждането на залоговите отношения на изреченско равнище. Залогът, както пише В. А. Плунгян, един от най-модерните учени в областта на морфологията през XXI век, е интерпретационна категория, тази категория предполага употребата на морфологични езикови средства (в съчетание със синтактични) за изразяване на комуникативни и/или прагматични противопоставяния. Деятелният и страдателният залог представят по същество една и съща ситуация, променя се отношението на говорещия за нея и за ролята на участниците в нея. Залогът, отбелязва Плунгян, предполага тънко взаимодействие на морфология, синтаксис и прагматика с едновременното участие на всеки от трите компонента („Общая морфология“, Москва, 2000, стр. 194). Позволявам си да припомня отново това становище, предложено за размисъл и оценка първо на научния ръководител на дисертантката, защото го намирам за твърде плодотворно и недогматично: дори въпросът за статуса на средствата за изразяване на пасивност – морфологични, синтактични или лексикални са те, не стои в центъра на залоговата проблематика. По-добре е да се изследва задълбочено и детайлно явлението, а не да се впускате в теоретични и в голяма степен самоцелни разсъждения, при което се забравя за съдържанието. По този повод ще припомня поуката от един кратък афористичен разказ на Бертолт Брехт: за един градинар, на когото било възложено да оформи като кълбо короната на едно дърво. Градинарят започнал работа, изрязвал клони оттук, оттам, докато накрая действително успял да направи от огромната корона едно съвършено, но мъничко кълбо. Собственикът на градината видял кълбото и разочаровано казал: Е, добре, ето кълбото, но къде е дървото?!

Функционалният подход, ако наистина е такъв, изисква последователно и непредубедено разглеждане на всички залогови проявления.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Основният принос на дисертационния труд се състои в това, че предизвиква размисли и подтиква към нови изследвания по темата. С тази работа не се слага точка на изследванията по темата, напротив – отваря се място за нови идеи, тези и контратези. Независимо от това, дали посланията на дисертационния труд ще се възприемат от читателя, или ще бъдат отхвърлени или най-малкото подложени на съмнение, трудът изпълнява своята основна цел: да представи, обоснове и достойно да защити собствен възглед по важен лингвистичен проблем.

По мое мнение трудът има стойност по-скоро за изследването на причастията, отколкото на залога като категория. В този труд се подлагат на изпитание традиционните разбирания за залога, пък и не само за него, твърдо се отстоява позиция, но позицията не е за сметка на безогледна критика на всичко останало, нито пък е изказана като истина от последна инстанция. Има разумен баланс на идеите на учените по тази проблематика и на отстояваната собствена позиция. Много силно е влиянието на научния ръководител, струва ми се, че то дори потиска разгръщането на творческите възможности на докторантката. Ако М. Видралска иска за извоюва свое място в лингвистиката, трябва творчески да разработи теоретичните възгледи на научния си ръководител и ако е необходимо, дори да ги опровергае в някои отношения.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

М. Видралска е авторка на 6 публикации по темата – статии и доклади, поместени в сборници (4) и в специализирани периодични издания (2).

9. Лично участие на докторантката

Трудът изцяло е лично дело на докторантката, който е силно повлиян от тезите и възгледите на научния ръководител.

10. Автореферат

Авторефератът представлява съкратено изложение на съдържанието. Приносите на дисертационния труд са описани в шест пункта.

11. Критични бележки и препоръки

Първата глава е по-скоро излишна, защото служи само като въвеждащо украшение на темата. При това по-интересно би било тук да се каже нещо повече за залога и неговото изразяване в старобългарския език, а не подборно и доста непълно и повърхностно да се преразказва какво пише за залога в някои обобщаващи трудове. Още първото изречение в увода, повторено и в автореферата, съдържа езикова неточност: казва се, че „зalogът е категория с утвърдено присъствие както в чуждото, така и в българското езикознание“. Вероятно се има предвид темата за залога, а не самият залог, който е езиково, а не езиковедско явление. Възможна е и друга трактовка: че авторката е искала да каже нещо за залога като универсална или най-малкото много разпространена езикова категория. И на други места езикът не е прецизен.

Втората глава щеше да има по-голяма стойност, ако не разглеждаше трудовете в хронологичен ред, а по проблеми. Забелязват се повторения на части от втората глава в третата. Позоваването на някои лингвисти не е прецизно, така напр. Илияна Гаравалова, чийто труд е цитиран в дисертацията и е посочен и в библиографията, неправилно е цитирана като „Гавраилова“. Автор на „Първичка българска словница“ не е Ив. Андреев, а Иван Андреев, т.е. Иван Богоров, за когото в дисертацията се пише като за личност сякаш различна от „Ив. Андреев“.

Остават неразбираеми за мене страниците, разглеждащи залоговите реализации на предлозите и местоименията, при това един и същи предлог, например *с*, е разгледан като носител както на активно, така и на пасивно отношение, както е постъпено и с личните местоимения, срв. напр. трактовката на *аз* като „активно“ и „пасивно“ местоимение.

Има и други несъобразности в текста.

12. Лични впечатления

Нямам лични впечатления от докторантката.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Да се продължи работата по темата и да се направи опит за излизане от схоластичните рамки, в които е вместиено съдържанието на дисертационния труд.

Заклучение

Предлагам на уважаемите членове на журито да гласуват ЗА присъждането на образователната и научна степен ‘доктор’ на Милена Стоянова Видралска. Дисертационният труд е демонстрация на добрите възможности на авторката за научна работа. Макар и с дискуссионен характер той представлява здрава основа за бъдещи проучвания по темата.

5 юни 2017 г.

Рецензент:

Проф. д.ф.н. Стоян Буров